

Türkan Azad qızı Mehdiyeva¹⁴
**GÖRKƏMLİ SURIYA YAZIÇISI GADƏT ƏS-SƏMMANIN HEKAYƏLƏRİNDƏ
 QADIN PROBLEMI**

Giriş. İkinci dünya müharibəsi sonrası fransız işğalından qurtulan Livanda ilginç bir vəziyyət vardı. Bir çox fərqli mədəniyyətlərə və dirlərə sahib olan bu torpaqlarda yeni bir düzən yaranmaqda ikən qonşu Fələstin ərazisi İsrailin işğalına məruz qaldı ki, bu da Livana təsiriz düşmüdü. Ölkədə xristian və müsəlmanlar arasında qütbləşmə gərgin həddə çatdı.

1942-ci ildə Şamda doğulan, fransız məktəbində oxuyan, Şam universitetində təhsilini başa vurduqdan sonra Amerika universitetində magistratura təhsili alan, həyatının önəmli hissəsini Beyrutda keçirən görkəmli yazıçı Gadət əs-Səmman belə bir mühitin yetirməsidir. O, mühafizəkar bir Şam ailəsinin uşağı idi. Ailə mühafizəkar olsa da, elmə, sənətə, xüsusən də ədəbiyyata biganə deyildi. Şair və nasir Qabbani onların qohumu idi. Atası Əhməd əs-Səmman isə bir ədəbiyyat aşığı, şeir, sənət vurğunu olan ərəb ziyalı kimi sonralar Suriya universitetinin rektoru olmuşdu.

Doktorluq işini müdafiə etmək üçün Londona gedən Gadət sonda bu layihədən imtina etməli olur. Ordaykən atasının vəfat xəbəri onu sarıtdı. Livandakı jurnalistika fəaliyyətinə xitam verdi. Suriyanı rəsmi icazə almadan tərk etdiyinə görə üç aylıq qiyabi həbs cəzası kəsildi.

Lakin yazıçı bu mübarizədən bir an belə geri durmadı, mübarizəsini hər vaxtlə davam etdirdi.

Sonralar o, fikrini belə izah etmişdi: "Bu vəhşi dünyada mənə qarşı olan bütün qüvvələrə qarşı təkbaşına dayandım. O ağır illəri Livan ilə müxtəlif Avropa ölkələri arasında mücadilə apararaq keçirdim. Bu illər məni formalaşdırdı. O illərdə yad ölkələrdə hər-hansı maddi təminatım olmadan, ailəm, sosial statusum olmadan yaşadım, kimsənin qarşısında ayılmadan yaşadım və bilmədiyim çox şeylər öyrəndim. Aldığım ağır dərslər o illərdə məni ölü kimi düşüncə – çökən bir qadın hesab edən Şam cəmiyyətinin ən sonda nə düşüncəyini deyil, özümün gerçəkədən mücadiləçi bir qadın kimi yetişdiyimi və üstəlik bir sənətçi olaraq da meydana atıldığımı kəşf etdim" [5].

Maraqlı burasındadır ki, gələcəyə deyil, qaranlıq keçmişinə daha çox bağlı olan despotik ərəb cəmiyyətində qadının tək yaşaması və həyatın burulğanlarında təkbaşına mübarizə etməsi caiz sayılmırdı və buna pis baxılırdı. Hətta Gadətə aşağılayaraq ayaqlara düşmüş bir qadın kimi xarakterizə edənlər də tapılırdı. O, bütün bu naqışlıklara qarşı yorulmadan təkbaşına mübarizə apardı, ailə qurduqdan sonra isə onu qınayan cəmiyyətə qarşı dimdik duraraq əsərləri ilə mücadiləsini davam etdirməyə başladı.

Sonralar Parisə köçən yazıçı burada yeni əsərlər yazdı və Londondakı bir ədəbi nəşrə müqavilə əsasında yazılar yazmağa davam etdi.

Özünün çox əzablar çəkdiyi mühafizəkar cəmiyyətin qadına qarşı çıxması, qadını alçaltdı üçüncü növ insan kimi təqdim etməsi yazıçının qadınların haqq işi uğrunda mübarizəyə qalmasına səbəb oldu. O, təkə qadınların maariflənməsini deyil, onların idarəetmədə, yaradıcılıq sahələrində də kişilərlə bərabər çalışa bilməsini tələb edirdi [10].

Əsas hissə. Yazıçı xanımın bədii irsi rəngarəngdir. Burada gözəl şeirlər, ofşunlayıcı hekayələr və oxucunun aynla bilməyəcəyi romanlar yer alıb. Sağlığında ərəb ədəbiyyatının klassikinə çevrilən Gadət əs-Səmman müasirləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilib.

Misirli tənqidçi Hayal əl-Əşəri Gadət əs-Səmmanın hekayələrini "dünya ədəbiyyatının qarşısını döyülməsi" hesab edirdi. Həmyerlisi İlahm Hali isə Gadət əs-Səmmanı nəslinin simvolu, müasiri olduğu dövrdə kişi və qadınlar üçün sürpriz sima hesab edirdi. Məşhur romançı, dramaturq və tenqidçi Riyad İsmətə görə, "bu gün Gadət əs-Səmman öz ecazkar bədii dihaşı və populyarlığı səbəbindən yazıçı ilə oxucu külləsi arasında geniş əlaqə yaratmağa müyəssər olan nadir yaradıcılardan biridir. Bu gün Gadət əs-Səmman yalnız ərəb qadın ədəbiyyatının fəvqələdə və səlahiyyətli səfəri deyil, həm də ümumiyyətlə ərəb ədəbiyyatı elitasının görkəmli nümayəndəsidir" [9, s. 122].

Başqa bir ərəb müəllifi daha irəli gedərək böyük yazıçı haqqında belə fikir söyləyir: "Bu yazıçı qələmlə deyil, bıçaqla, mürəkkəblə deyil, qanla yazır. Bu yazıçı ilə yüksəklikdən başlayıb ki, onu ora öz əzmi qaldırıb" [7, s. 8].

Gözəl şeirlər müəllifi, oxunaqlı publisistikası olsa da, Gadət əs-Səmman qüdrətli bir nəsr ustasıdır. Oxunaqlı romanları ilə yanaşı, o, maraqlı hekayələr də qələmə almışdır. Yazıçının "Gözlərin taleyimdir" ("عينك قهرى" - Aynake qaderi 1962), "Beyrutda dəniz yoxdur" ("لا بحر في بيروت" - La bahri fi Beyrut 1965), "Qürbət gecəsi" ("ليل الغربة" - Leylu-l-guraboi 1967), "Yaxın limanlardan uzaqlarda" ("رحيل المرافئ القديمة" - "Rahilul-merafil-qadiymoti". 1973), "Sənə eşq elan etdim" ("أعلنت عليك الحب" - "Əaləntü aleykə əl-hubb", 1976) hekayə kitabları ona çoxlu oxucu qazandırdı.

Bu hekayələrdə insan tələrlinə yadelli işğalının, vətəndaş müharibəsinin, qaçqınlığın və yoxsulluğun qoyduğu ağır izlər və bu izlərin qovşağında doğulan sevgilər bariz bir dillə verilmişdir: "Üzün, ey hekayə, ürktüb qaçar, ondan müşk qoxusu qalxar, yağış yağanda qoxusu bahar dadar – geniş sahillərin əzablı hüznü və sıcaqlığında... Üzün ey gözlərdəki yaşılıq, ey roman şəhərinin bənzerliyi ilə öpüşən... Kölgən, o bilinən lənətilə mənə yetişsəcəkmi?" [3]

Sevgi, xanım yazının əsərlərində qımnızı bir xətt kimi keçir. Bu sevgi vətənə, sevgiliyə və anaya da aid ola bilər. Hər nəyə olur-olsun, onun adı sevgidir və insanı yaşamağa, həyatın dadını çıxartmağa səsləyir. Xüsusən də, qadın olasan, şərqli olasan və illah da ərəb qadını olasan. Yuxarıda misal gətirdiyimiz hekayədə bu hisslər daha güclüdür: "Uzun illər qurduğu xayallarla ümüdlənirdi. O üzərdəki gülüş inamlı üzərdəki göz yaşı kimi, zamanın tükürpədicisi qoxusu kimi, quru torpağın yarığından boylan bir əminlikdi bəlkə. Bütün duyğularını indi mən gerçəkədən onu sevirəm, rəsmimi tamamlamamış diləyirəm... [3]

Sözügedən hekayədə qadının öz ağır keçmişindən ayrılmasını, o qəmli anlara bir də qayıtmaq istəməməsi, öz yeni

¹⁴ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Ziya Bünyadov adına Şərçşinləş İnstıtutunun dissertantı E-mail: turkanazad15@gmail.com

həyatın yaşaması və onu yeni üfşürlərə aparması ağır yazı tərzilə təsvir edilir: "Üzlər... Üzlərə qəzəbimin damlaqlarıyla yünəlirəm... Üzlər və onların hayqırtıları... onların nə üçün hayqırdığını uzaqdan da olsa bir öyrənə bilsəm... Ey xətalı öz ildırım, başıma çaxıb oyandıran şey o qorxuların şəhəri... Ey yorğun ömrümün xatirələrindən tökülənlər, sizi basdıraram... və davamını da... Nə sizə yiyə duraram, nə də sizi xatırlamayacağam..." [3]

Yazıcının hekayələrində usta bir qələmlə Şərq qadının obrazı təsvir olunub. Bu hekayələrdə sevn bir qəlbin çürpümləri, sevdiiyi şəxsə olan həssas istək və duyğuların qadın yazıçıya xas bəlağətli bir dillə verilmiş: "Mən səni öz məniyyəmi tanıdığım kimi tanıyıram. Hər hansı bir bağçanın ağacında göyərən iki yarpaq kimi. Bir rüzgar onları əllərindən qoparıb uzaqlara aparar. dənizlərə, məkansız yerlərə... Yağışdan sonra şələlələr o yarpaqları qayalıqlarda yenidən göyərəcəkdir, bizi yenidən biz edəcəkdir..." [4, s. 15]

Yazıcının hekayələrində həyat xətti ilə bədii leymotiv çox yaxındır. O, bütün hekayələrinin içərisində bir surət kimi, bir insan xarakteri kimi keçir. Qərbdədir ki, onun öz düşüncələri ilə qəhrəmanlarının düşüncələri arasında çox yaxınlıq, hətta bəzi hallarda eyniyyət var. "Sevgi azad seçim, nikah öhdəlikdir" deyən yazıçı tamamilən qadın qəhrəmanları kimi düşünür [1, s. 42].

Yazıcının hekayələrindəki humanizm və bəşəri motivlər o qədər güclüdür ki, buna görə onu dünya nəsrinin klassikləri ilə müqayisə edirlər. Məsələn böyük amerkan ədəbi E.Heminqueyin "Qoca və dəniz" əsərindəki insan iradəsinin hər şeyə qalib gəlməsi kimi bəşəri ideya Gadət əs-Səmmanın "Namus cinayəti" ("Köhnə limanda qəl" kitabından) hekayəsində də önə çıxır ki, bir sıra tədqiqatçılar bu iki müəllif və onların əsərləri arasında paralelliklər axtarırlar. "Yazıcının geniş bilik dairəsi və mənsub olduğu sinfin (burjaziyyətin) mühitini yaxşı bilməsi onun əsərlərinə də sirayət etmiş, obrazlarının təzadlılığı və əhatəliliyi baxımından görkəmli yazıçı Heminqueyin "Qoca və dəniz" əsərindəki səviyyəyə yaxınlaşdırılmışdır" [1, s. 26].

"Gadət əs-Səmmanın etirazları və ədəbi öhdəlikləri onun şəxsi həyatı ilə sıx bağlıdır. Onun bütün fəaliyyəti Vətənə və vətəndaşlıq borcu ilə bağlı idi" [6, s. 61].

Di Karyaya görə "Gəmilərin şərqisi" ("Beirutda dəniz yoxdur" kitabından) hekayəsinin qəhrəmanının etirazı Faustun şərq güvvələrinə qarşı dayanmaz əzmi kimi görünür [6, s. 74]

Bu əsərdə yazıcının etirazı ilk cümlələrdəki təsvirdən görünməkdədir.

"Şəhər şiddətli küləyin qara buludların qaralmasına büründü. Binanın büründüyü bu qorxunc durum otağının içində də gömülmüş qalıb. Gözlərin divardakı saata dikilib qalmışdı. Saatin əqrəbləri sanki ilişib qalmış, on saniyədə bir əqrəb tərpənirdi. Otağındakı masada atşın alovu; bayırda yağış dəcəl uşağ kimi pəncərə şüşələrinə çirpilir. Bu zaman kəsiyində göz-göza gəldiyim şüşələrin ardından su süzülüb üzümə yansıyır" [4, s. 11].

Suriyalı tanqidçi Naim Həsən Yafi Gadət əs-Səmmanın hekayələrindəki qadın, sevgi, cəmiyyət problemləri, habelə qadının romantik protesti haqqında yazır: "Yazıçı şərq qadınının romantik protestini öz həyatının təmsalında verir. Sanki bunda o özü məsuliyyət daşıyır. Qəhrəmanlarının taleyini öz taleyindən keçirir. Bu inqilabi dəyişimdə yeni təfəkkürün özünlüdəsi meydana çıxır" [8, s. 58].

Bu baxımdan yuxarıda misal gətirdiyimiz "Ah Dəməşq" hekayəsi çox səciyyəvidir. Yazıçı Dəməşqlə London arasında qalan qəhrəmanlarının nostalji hissələrini, şərqli qadının əzablarını belə təsvir edir: "Və kiçik, məsum dünyamın bir təmsalın ağzında imiş kimi görünür. Kəşfə şəhərimi bu təmsalın ağzından qurtara bilsəm..."

Hardasan itaətkar və əsl Şamlım? Niyə yalnız sadiq qala biləcəyimiz və böyütdüyümüz sevgimizi, qürurumuzu itirmək üçün pəncələrinizdən qorunmalıyıq? Niyə səni, yalnız səni sevdikimiz üçün rədd edildiyimizi anlamırsan? Səndən başqa bir başqasına aid olmağı qəbul etmədiyimə görəmi? Çünki bizi özge torpaqlara atmaq imkansızdır. Bizə rəğmə, sizdəki insanlığa nə deyim? Ah, Şam..." [2]

Nəticə. Əslən suriyalı olsa da, özüni həm də livanlı hesab edən yazıçı bu bölgədəki ərəb ictimaiyyətinin, xüsusən qadınların azadlıq mübarizəsini əsərlərində daim işıqlandırmış, bir növ onun qələmi bu mübarizənin simvoluna çevrilmişdir. Nə yazıqlar ki, bu gün də müəllifin doğulduğu Suriya od içindədir. Bu torpaqların insanının azadlıq mübarizəsini illər əvvəl roman və hekayələrində işıqlandıran Gadət əs-Səmmanın əsərlərinə bu gün də böyük ehtiyac vardır.

Bir novator ədəbi kimi onun hekayələri bütün ərəb ölkələrində, habelə Qərbin bir sıra qabaqcıl dairələrində dəfələrlə çap olunmuş və müəllifinə böyük şöhrət qazandırmışdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Al-Amant Abdil Latif, "Gadət əs-Səmman. Onun tam olmayan seçilmiş əsərlərinə səyahət" ("Rixidiya fi-əmalihə qeyr al-kamil") Dəməşq, 193, s.42
2. Ghada Al-Samman'dan "Oh Damascus", Ərəbdən ingiliscəyə çevirən Annie Weaver// <https://www.jadaliyya.com/Details/33363>
3. Gadət əs-Səmman, "Limansız qarışıq gözəli", Ərəbdən çevirən Türkan Mehdiyeva, <https://edebiyat.az/proza/860-gade-es-samman-suriya-1942-lmansz-qarac-uzel-kekeve.html>
4. Gadət əs-Səmman "Beirutta dəniz yox", İstanbul, 2002, Ərəbdən çevirən M.Fındıçlı, s.112.
5. Pauline Homsy Vinson. Ghada Samman: A Writer of Many Layers // Al Jadid Magazine, Vol. 8, no. 39 (Spring 2002) // <https://www.aljadid.com/content/ghada-samman-writer-many-layers>
6. P. Di Karyaya "Gadət əs-Səmmanın etirazları və ədəbi öhdəlikləri" ("ət-Səmmanın val-iltizam fi ədəb Qadət əs-Səmman"), Beirut, 1991, s.61.
7. Rifiyyə Yasin, "as-Saura", Bağdad, 1988. Шуйская И.М. ШИ9 Поездка рассказ (Новелистика Гады ас-Самман 60-90-е гг. XX в.): монография / И.М. Шуйская, Моск. гос. Ин-т междунар. отношений (унг) МИД России, каф. языков стран Ближнего и Среднего Востока. стр.8
8. Yafi Həsən Naim, "Suriya hekayəsində bədii formanın inkişafı", "Əl-Ədəb" dərgisi, Beirut, 1965, N-6, s.58.
9. Али-заде Ф.А. Арабская проза мальх форм: пути становления (конец XIX 20-е годы XX века). — Неизменность и новизна художественного мира. Памьги Е. Бергелса. Сб. статей. М.: ИВ РАН, 1999. - 292 с. https://en.wikipedia.org/wiki/Ghada_al-Samman
10. https://en.wikipedia.org/wiki/Ghada_al-Samman

Açar sözlər: qadın problemi, modern hekayəçilik, qadın emansipasiyası, şərq despotizmi, qadın zakası, bərabər hüquqlar, şərqli təfəkkürü

Ключевые слова: женская проблема, современное повествование, женская эмансипация, восточная деспотия, женская интеллигентность, равноправие, восточное мышление.

Key words: woman problem, modern narration, women's emancipation, oriental despotism, female intelligence, equal rights, oriental thinking.

Xülasə

Məlumdur ki, qadın problemi 18-ci əsrdə ərəb dünyasında qalxan bir məsələ kimi hələ də öz həllini tam olaraq tapmamışdır. Bu mühüm məsələnin qoyuluşu və həlli hər bir cəmiyyətin yaşama tərzindən asılıdır. Məsələn, 19-cu əsrdə Misirdə qadın məsələsinə yalnız kişilərdən sonra ortaya gələ bilən və üstünə çox gedilməyən məsələ kimi baxılırdı. Qadının səsinə yüksəldə bilməsi ayıb sayılırdı. Hətta romanlara qəhrəman olan qadın surətləri yalnız Misir xaricində təsvir oluna bilirdi. Hüseyin Riyadın "əl-Fetatül Yabaniyə" romanında məkan Yaponiya seçilmişdi. Ərəb toplumu, nə yazıqlar ki, bu cür açıq fikirliyə qarşı dözümsüz idi. Buna görə də Suriya və Livan yazıçıları da uzun zaman öz ölkələrindəki qadınların problemlərindən açıq şəkildə bəhs etməkdən çəkinirdilər. Buna görə də ya yazıqlar özləri (Cübran Xəlil kimi), yaxud qəhrəmanları xaricə "getməli" olurdular. Ən yaxşı halda ərəb cəmiyyətlərinin Qərb ölkələri ilə təması, digər sahələrdə olduğu kimi, qadına münasibətdə də pozitiv məqamların ortaya çıxmasına səbəb olurdu.

Ərəb cəmiyyətinin Qərb dünyası ilə ilk təması, mədəniyyətlərin toqquşma və qovuşma nöqtəsi, habelə modern ərəb ədəbiyyatının formalaşması öz başlanğıcını 1798-ci ildə Napoleonun Misiri işğal etməsi prosesindən əxz etmişdir.

Eyni zamanda Osmanlı dövlətinin Misir valisi Məhmet Əli Paşanın başçılıq etdiyi mədəniyyət adamlarından ibarət heyət, hansı ki, o heyətə əl-Tahtavi də daxil idi, Qərb mədəniyyətini öz ölkələrində həm tərçümə, həm də uyğunlaşdırılmış formada tətbiq etmə baxımından çox böyük işlər görmüşdür. Mədəniyyətin bütün sahələrində, eyni zamanda ərəb ədəbiyyatında da bu, yeni mərhələnin dönüş nöqtəsi kimi qəbul edilir.

ЖЕНСКАЯ ПРОБЛЕМА В РАССКАЗАХ ВЫДАЮЩЕЙСЯ СИРИЙСКОЙ ПИСАТЕЛЬНИЦЫ ГАДАТ АС-САММАНА

Резюме

Известно, что женская проблема, как вопрос, возникший в арабском мире в XVIII веке, до сих пор не решена в полной мере. Постановка и решение этого важного вопроса зависит от подхода каждого общества. Например, в Египте в 19 веке женский вопрос рассматривался как вопрос, который мог возникнуть только после мужчин и мало обсуждался. Считалось позором, что женщина могла повысить голос. Даже героинь романов можно было изображать только за пределами Египта. В романе Хусейна Рияда «Аль-Фататул Джабания» местом была выбрана Япония. Арабское общество, увы, было нетерпимо к такой нетерпимости. Вот почему сирийские и ливанские писатели долгое время избегали открыто говорить о женских проблемах в своих странах. Поэтому либо сами писатели (как Джубран Халил), либо их герои должны были «уехать» за границу. В лучшем случае контакты арабских обществ с западными странами приводили к появлению положительных моментов в отношении к женщинам, как и в других сферах.

Первый контакт арабского общества с западным миром, точка столкновения и сближения культур, а также формирование современной арабской литературы берут свое начало в процессе вторжения Наполеона в Египет в 1798 году.

В то же время делегация культурных людей во главе с Мехметом Али-пашой, правителем Египта Османского государства, в состав которой входил ат-Tahtawi, проделала большую работу в плане применения западной культуры в своих странах, как в переводе, так и в адаптированном виде. Во всех областях культуры, а также в арабской литературе это считается переломным моментом нового этапа.

OMAN PROBLEM IN THE STORIES OF THE OUTSTANDING SYRIAN WRITER GADAT AS-SAMMAN

Summary

It is known that the woman problem, as an issue that arose in the Arab world in the 18th century, has not yet been fully resolved. The formulation and solution of this important question depends on the approach of each society. For example, in Egypt in the 19th century, the women's issue was seen as an issue that could only come after men and was little discussed. It was considered shameful that a woman could raise her voice. Even the heroines of novels could only be portrayed outside of Egypt. In Hussein Riyadh's novel Al-Fatatul Jabaniya, Japan was chosen as the place. Arab society, alas, was intolerant of such open-mindedness. This is why Syrian and Lebanese writers have long avoided talking openly about women's issues in their countries. Therefore, either the writers themselves (like Jubran Khalil) or their heroes had to "leave" abroad. At best, the contacts of Arab societies with Western countries led to the emergence of positive aspects in relation to women, as in other areas.

The first contact of Arab society with the Western world, the point of collision and rapprochement of cultures, as well as the formation of modern Arabic literature, originate in the process of Napoleon's invasion of Egypt in 1798.

At the same time, a delegation of cultured people led by Mehmet Ali Pasha, ruler of the Ottoman state of Egypt, which included at-Tahtawi, did a great job in terms of applying Western culture in their countries, both in translation and in adapted form. In all areas of culture, as well as in Arabic literature, this is considered the turning point of a new stage.

Rəyçi: dos. L.Ələkbərova